Identitatea lingvistică a românilor din Republica Moldova în perspectiva cercetării internaționale (sfârșitul sec. XX – începutul sec. XXI)

IGOR ȘAROV

Introducere

Problema identității lingvistice a românilor din Republica Moldova a generat, în ultimele decenii, un interes deosebit în rândul cercetătorilor străini. Această temă a fost discutată pe larg atât de specialiști din Federația Rusă, cât și de istorici și lingviști din Europa Occidentală, fiecare abordând subiectul din perspectivă proprie. Disputa centrală rezidă în clarificarea relației dintre „limba moldovenească" și limba română: sunt ele limbi distincte sau două denumiri pentru aceeași limbă? Miza acestei întrebări depășește domeniul strict lingvistic, având și conotații identitare și politice, mai ales în contextul istoriei zbuciumate a Basarabiei și al perioadei de dominație sovietică. Prezentul articol examinează modul în care istoricii și lingviștii străini, în special cei ruși și occidentali, au studiat și interpretat identitatea lingvistică a românilor din Republica Moldova, din ultimele două decenii ale secolului XX și până în prezent. Vom evidenția contribuțiile acestor cercetători, contextul istoric al apariției diferitelor opinii și gradul de convergență sau divergență a concluziilor lor. De asemenea, ne propunem să subliniem în ce măsură factorii politici au influențat discursul științific în această privință și cum consensul academic internațional tratează astăzi subiectul.

Context istoric

Pentru a înțelege interpretările cercetătorilor străini asupra identității lingvistice moldovenești, este esențial să delimităm contextul istoric în care se înscrie această problemă. Încă de la începutul perioadei sovietice, autoritățile URSS au promovat ideea existenței unei limbi moldovenești distincte de limba română, ca parte a unei politici mai largi de consolidare a identității separate a Moldovei față de România. În Republica

Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM), limba locală a fost denumită oficial „limba moldovenească" și, începând din 1940, a fost impusă folosirea alfabetului chirilic pentru a o diferenția de limba română din România (scrisă cu alfabet latin). Această politică lingvistică făcea parte din strategia imperială țaristă și ulterior stalinistă de justificare a anexării Basarabiei (în 1812, respectiv 1940) – prin insinuarea că moldovenii ar fi un popor distinct de români, vorbind o limbă diferită. În deceniile care au urmat, discursul oficial sovietic a continuat să sprijine teza „limbii moldovenești" separate, deși realitatea lingvistică nu justifica o astfel de separare. Mulți filologi și istorici din URSS au fost nevoiți, sub presiune politică, să susțină această teză în lucrările lor. Cu toate acestea, spre sfârșitul anilor 1980 – în contextul politicii de transparență (glasnost) promovate de Gorbaciov – au început să iasă la iveală studii și opinii care contraziceau poziția oficială. Un exemplu notabil este studiul filologilor ruși R.A. Budagov și S.B. Bernștein, realizat încă din perioada sovietică, dar care a fost ținut nepublicat multă vreme. Acest studiu, făcut cu rigoare științifică, concluziona fără echivoc că limba moldovenească și limba română nu sunt două limbi diferite, ci una și aceeași limbă, cu structură gramaticală și vocabular fundamental unitar. Autorii subliniau că diferențele dintre graiul moldovenesc din Basarabia și limba română standard sunt minore și neesențiale, insuficiente pentru a le considera limbi separate. Nu întâmplător, această concluzie contrară ideologiei oficiale a fost cenzurată în epocă; studiul a văzut lumina tiparului abia în 1988, când climatul politic a permis discutarea mai liberă a problemei. Odată cu prăbușirea Uniunii Sovietice (1991) și declararea independenței Republicii Moldova, s-a creat un context favorabil reexaminării obiective a identității lingvistice a majorității populației. La 27 august 1991, Declarația de Independență a Republicii Moldova a proclamat limba română drept limba de stat, reafirmând identitatea comună cu limba vorbită în România. Totuși, în 1994, noua Constituție a Republicii Moldova a reinstaurat denumirea de „limba moldovenească" ca limbă oficială, reflectând schimbările de orientare politică internă.

Această oscilație terminologică la nivel oficial a menținut vie controversa și a galvanizat interesul cercetătorilor străini, care au urmărit cu atenție evoluția politicilor lingvistice și a dezbaterilor identitare din

tânărul stat. Pe plan internațional, la sfârșitul anilor 1990 și începutul anilor 2000, problema a început să fie privită din ce în ce mai mult ca una de dinamici identitare post-sovietice. Studii occidentale au încadrat situația Moldovei în contextul mai larg al națiunilor post-imperiale care își redescoperă identitatea, iar lingviștii și istoricii au analizat modul în care moștenirea sovietică a influențat percepția asupra limbii. În ansamblu, la nivelul comunității științifice internaționale s-a conturat un consens potrivit căruia lingvistic vorbind, moldovenii și românii împărtășesc aceeași limbă, diferențele rezidând mai degrabă în denumire și nu în structură sau origine. Cu toate acestea, a rămas subiect de discuție felul în care denumirea limbii este instrumentalizată politic – aspect asupra căruia vom reveni în secțiunile următoare.

Perspectivele cercetătorilor ruși

Cercetătorii din Federația Rusă au jucat un rol central în dezbaterea privind identitatea lingvistică din Republica Moldova, dată fiind implicarea istorică directă a Rusiei (țaristă și sovietice) în destinul Basarabiei. O caracteristică importantă este că mulți dintre lingviștii și istoricii ruși care au scris pe această temă în ultimele decenii își începuseră cariera în perioada sovietică, când erau constrânși să se alinieze ideologic. Astfel, ei au fost martorii schimbării de paradigmă de la dogma oficială la libertatea de a exprima concluzii științifice obiective. Un exemplu elocvent îl reprezintă filologul R. A. Budagov. În 1985, Budagov a publicat la Moscova lucrarea „Сходства и несходства между родственными языками (Романский лингвистический материал)", în care a fost nevoit – conform liniei politice a vremii – să trateze limbile română și moldovenească drept entități distincte. Textul abundă în pasaje care, la prima vedere, par să contrapune „limba moldovenească" celei române. De pildă, autorul folosește formulări precum „limbile romanice orientale (româno-moldovenească)", sau enumeră „româna și moldovenească" ca două limbi moderne separate în cadrul romanice.

Astfel de expresii creează cititorului impresia că ar fi vorba de două limbi diferite. Această abordare reflecta constrângerile ideologice ale epocii: Budagov trebuia să se conformeze directivelor oficiale, chiar dacă propriile sale convingeri științifice erau altele. Abia după căderea URSS,

același studiu a fost republicat în 2004 (postum, după moartea autorului), exact în forma originală din 1985.

Reeditarea sa nealterată după aproape două decenii a arătat cât de literal fuseseră preluate constrângerile politice în textul științific – și cât de ușor pot fi acestea interpretate greșit atunci când sunt scoase din contextul istoric. Un exemplu concret: Programa de lucru a cursului de Romanistică istorică de la Universitatea de Stat din Vladimir (Rusia), semnată în 2016 de conf. E. E. Cikina, includea încă sintagma „limba română și limba moldovenească" ca două limbi separate în enumerarea limbilor romanice studiate.

Faptul sugerează că autorul acelei programe a înțeles din lucrarea lui Budagov că cele două sunt diferite, ceea ce nu era, de fapt, concluzia reală intenționată de Budagov. Ironia este că Budagov însuși, eliberat de presiunile politice, a revenit la opiniile sale științifice autentice, formulate inițial încă din 1956. Într-un curs universitar de lingvistică romanică (edițiile din anii 1970 și 1980) – curs destinat studenților filologi – Budagov afirmă explicit că grupul limbilor romanice de răsărit cuprinde limba română (atât din România, cât și din Republica Moldova), alături de idiomurile romanice sud-dunărene (istroromâna, aromâna, meglenoromâna). Cu alte cuvinte, în viziunea lui Budagov (atunci când putea vorbi liber ca savant), ceea ce se numea oficial „limbă moldovenească" nu era altceva decât limba română vorbită pe teritoriul dintre Prut și Nistru.

Contribuții individuale ale cercetătorilor ruși post-sovietici

O serie de alți lingviști și istorici ruși contemporani au examinat problema și, în marea lor majoritate, au ajuns la concluzii convergente cu ale savanților români: și anume că nu există o limbă moldovenească separată de limba română. Printre aceștia se numără R. Piotrovski, G. P. Klepikova, B. P. Narumov, A. D. Dulicenko, precum și alții care au abordat subiectul în studii de specialitate sau articole academice. Un punct de cotitură în literatura de specialitate rusă îl constituie articolul publicat în 1995 de lingvistul R. Piotrovski. Acesta atrage atenția că nu se poate confunda un grai regional subordonat (graiul moldovenesc din Basarabia) cu limba română literară, care este limba standard supradialectală comună.

Piotrovski argumentează ferm că expresiile „limba română" și „limba moldovenească" denumesc aceeași realitate lingvistică, chiar dacă în uz politic sau popular par a indica entități diferite. El califică termenul „limbă moldovenească", folosit istoric în Basarabia, drept „un instrument al politicii imperiale țariste, iar apoi al politicii stalinist-bolșevice". Scopul acelei politici lingvistice, subliniază Piotrovski, a fost izolarea Basarabiei (și ulterior a RSS Moldovenești) de arealul cultural românesc, indiferent de argumentele lingvistice false invocate. De altfel, Piotrovski își exprimă și nedumerirea față de situația post-1991, afirmând că nu poate nicidecum înțelege atitudinea acelor locuitori ai Republicii Moldova care insistă cu încăpățânare asupra folosirii glotonimului „limba moldovenească", deși realitatea obiectivă indică unitatea limbii.

Un alt contribuabil important la subiect a fost G. P. Klepikova (1931–2006), lingvistă cunoscută pentru studiile asupra interferențelor lingvistice slavo-române. Klepikova nu recunoștea existența unei limbi moldovenești distincte; în lucrările sale, discutând influențele reciproce dintre limbile slavă și română, ea trata moldovenească drept parte integrantă a spațiului limbii române. De altfel, Klepikova menționează că problematica interferențelor fusese deja abordată de specialiști mai vechi precum P. Sârcu, Ia. Iațimirski, M. Serghievski, C. (S.) Bernștein, R. Budagov ș.a. – indicând o continuitate în preocupările lingviștilor pentru spațiul româno-moldovenesc. Prin aceasta, ea se alătură implicit opiniei dominante potrivit căreia „limba moldovenească" este în fond limba română, diferențele regionale fiind firești în evoluția oricărei limbi extinse geografic. Lingvistul B. P. Narumov oferă, la rândul său, o perspectivă sociolingvistică asupra subiectului. El subliniază că unitatea limbii române ca instituție socială este demonstrată de existența unei singure limbi literare moderne, formată istoric în secolele XVI–XIX pe teritoriul celor trei provincii românești (Transilvania, Țara Românească și Moldova) și folosită astăzi atât în România, cât și în Republica Moldova. Faptul că în Republica Moldova această limbă este numită oficial „limba moldovenească" nu înseamnă, precizează Narumov, că am fi în prezența unei limbi diferite. Prin urmare, diferența este de nume, nu de fond. Narumov merge mai departe și, în calitate de coautor al capitolului despre limba română în volumul de sinteză „Limbile lumii: Limbile romanice" (Москва, Наука,

2001), consemnează explicit că în Republica Moldova denumirea oficială a limbii rămâne „moldovenească", însă după renunțarea la teoria „limbii moldovenești" separate și revenirea la alfabetul latin (1989), se răspândește tot mai mult denumirea de limba română pentru aceeași limbă. Mai mult, autorii acelui studiu (L. I. Luht și B. P. Narumov) consideră „limba moldovenească" doar un dialect al limbii române, evitând să îi acorde un capitol distinct. Ei datează și perioadele de evoluție ale limbii române moderne: 1840–1860 ca fază inițială (când, datorită scriitorilor ca V. Alecsandri, N. Bălcescu, C. Negruzzi, s-au creat normele supradialectale apropiate de limba vorbită curent), 1860–1917 ca fază de consolidare a limbii literare, iar 1920–1944 ca etapă a unificării depline și stabilizării normelor literare. În mod semnificativ, nu există nicio referire la vreo evoluție separată a unei „limbi moldovenești" în afara acestor repere istorice ale limbii române; așa-numita limbă moldovenească este asimilată dialectului (regional) moldovenesc al românei, care a contribuit și el – alături de celelalte subdialecte – la formarea limbii române standard moderne.

Cercetătorii ruși au analizat și modul în care contextul politic a influențat terminologia folosită de lingviști în trecut. M. V. Domosileţkaia, într-un articol publicat în 2011, examinează evoluția studiilor de limba română în Rusia la mijlocul secolului XX. Ea prezintă un indice bibliografic al principalilor specialiști sovietici care s-au ocupat de limba română: profesorul M. V. Serghievski (1892–1946), academicianul V. F. Șișmariov (1875–1956), profesorul D. E. Mihalci (1900–1973) și membru-corespondent R. A. Budagov (1910–2001). Domosileţkaia constată că, da, toți aceștia au utilizat la un moment dat și sintagma „limba moldovenească" în lucrările lor – însă au făcut-o sub presiune politică, la insistența organelor de partid sovietice. Regimul sovietic încerca astfel să ofere acoperire științifică tezei sale politice privind existența unui popor și a unei limbi moldovenești distincte, pentru a justifica status quo-ul teritorial. Domosileţkaia, conștientă de acest context, nu folosește niciodată în mod serios sintagma „limba moldovenească" în analiza sa, preferând termenul corect din punct de vedere științific – limba română. Concluzia implicită a studiului său este că literatura lingvistică rusă produsă sub dictat politic trebuie citită critic, înțelegând dublul limbaj: adevărul științific strecurat printre rânduri versus formulările impuse ideologic.

Convergență științifică și opinii izolate

Ținând cont de ansamblul acestor contribuții, se poate afirma că majoritatea covârșitoare a specialiștilor ruși contemporani recunosc unitatea limbii române pe ambele maluri ale Prutului. Această convergență a fost consfințită și de lucrări de sinteză, precum volumul amintit Limbile lumii: Limbile romanice (2001), în care nu apare nicio limbă „moldovenească" ca atare, autorii tratând realitatea lingvistică din Republica Moldova în cadrul limbii române, alături de dialectele ei istorice. Faptul că savanții ruși nu au simțit necesar să dedice un capitol separat „limbii moldovenești" este un semnal clar al poziției științifice actuale: anume că, fără ingerințe politice, argumentele lingvistice nu susțin existența unei limbi de sine stătătoare numite moldovenească. Există totuși câteva voci izolate care continuă să susțină perspectiva vechii școli sau să menționeze „limba moldovenească" ca entitate separată, probabil din inerția terminologică sau din convingeri personale nealiniate consensului. Un exemplu este Petru Cervinski, care într-o publicație din 2012, listând limbile romanice moderne, încă menționează „limba română și limba moldovenească" ca limbi distincte. Astfel de poziții însă nu sunt argumentate științific solid în lucrările recente și tind să fie marginale în peisajul academic actual. Mai degrabă, ele reflectă perpetuarea unor clișee sau eventuale influențe ideologice care persistă la nivel individual. Important de remarcat este că aceste opinii nu invalidează consensul; dimpotrivă, faptul că sunt puține la număr și neîmpărtășite de comunitatea lingvistică largă le subliniază caracterul atipic.

Perspectivele cercetătorilor occidentali

În paralel cu analiza realizată de savanții ruși, problema identității lingvistice din Republica Moldova a fost abordată și de cercetători din Europa Occidentală și America de Nord, deși într-o măsură mai restrânsă. În general, lingviștii și istoricii occidentali au privit chestiunea prin prisma studiilor de naționalism și politică lingvistică în regiunea post-sovietică, adesea confirmând punctele de vedere ale specialiștilor români și ruși liberali: și anume că din punct de vedere strict lingvistic, nu se justifică diferențierea între o limbă „moldovenească" și limba română. În mediul academic occidental, există un larg consens că așa-numita limbă moldovenească este,

de fapt, varietatea regională a limbii române vorbită în Republica Moldova, iar controversa ține mai curând de aspecte identitare și politice. Spre exemplu, într-un studiu din 1999 publicat în Slavic Review, istoricul american Charles King analizează modul în care a fost „construită" identitatea lingvistică moldovenească în perioada sovietică. În articolul său intitulat sugestiv „The Ambivalence of Authenticity, or How the Moldovan Language Was Made", King demonstrează că ideea unei limbi moldovenești distincte a fost o creație politică menită să dea greutate identității separate a Moldovei în contextul URSS. El evidențiază că, de-a lungul istoriei, graiul moldovenesc nu a fost niciodată atât de diferit de limba română încât să constituie o limbă separată, iar apartenența sa la limba română a fost recunoscută tacit chiar și de unii lingviști sovietici atunci când contextul politic le-a permis. Studiul lui King, ca și monografia sa The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture (2000), sunt adesea citate ca referințe esențiale în Occident pentru înțelegerea relației limbă-identitate în Moldova. Practic, perspectiva occidentală confirmă că diferențierea „moldovenească vs. română" este un artefact politic-istoric, nu o realitate lingvistică obiectivă. Totuși, nu toți autorii occidentali au evitat capcana politizării. O lucrare recentă care a stârnit discuții este cea a lingvistului franco-elvețian Patrick Sériot, specialist în lingvistica slavă și istoria ideilor lingvistice. În 2021, Sériot a publicat (tradus în limba rusă) un studiu cu un titlu interogativ provocator: «Ce se află în spatele numelui limba moldovenească?». În acest text, Sériot susține explicit că denumirea limbii în Republica Moldova reprezintă o problemă eminamente politică, sugerând că disputa nu poate fi rezolvată fără a lua în calcul factorul politic. El vede controversa „limba română vs. limba moldovenească" ca pe un simptom al confruntărilor identitare și al influențelor geopolitice în regiune, mai degrabă decât ca pe o problemă care are un răspuns obiectiv, lingvistic. Această abordare a lui Sériot – care mută accentul de pe planul științific pe cel politic – a fost receptată critic de unii specialiști. S-a remarcat că perspectiva lui este extrem de politizată și, astfel, riscă să nu contribuie la clarificarea științifică a problemei, ci să o complice și mai mult. În fond, dacă se afirmă că totul este politic, se poate pierde din vedere faptul (acceptat de majoritatea lingviștilor) că, indiferent de denumire, structura și sistemul limbii rămân cele ale limbii române. Cu alte cuvinte, mulți cercetători

consideră că problema denumirii corecte a limbii ar trebui tratată științific, nu prin negocieri politice, chiar dacă sensibilitățile identitare ale populației trebuie și ele avute în vedere.

Savanții din Republica Moldova sau România au reacționat la argumentele lui Sériot, subliniind că numele limbii este o chestiune de adevăr științific, stabilit de comunitatea lingvistică, și nu un atribut ce poate fi schimbat după circumstanțe politice. Indiferent de schimbările de guvernare sau de orientare geopolitică, realitatea lingvistică obiectivă rămâne aceeași: populația majoritară din Republica Moldova vorbește limba română (în variantă locală), fapt confirmat de gramatică, vocabular, istorie literară etc. Ca atare, responsabilitatea mediului politic ar fi doar să recunoască verdictul științei, nu să încerce să-l influențeze. Această poziție este susținută și de forurile academice naționale: de exemplu, Academia de Științe a Moldovei a declarat în repetate rânduri că limba oficială a statului trebuie să fie numită „limba română" în virtutea adevărului științific, chiar dacă Constituția (până de curând) folosea alt termen.

Rezumând perspectiva occidentală, putem spune că aceasta se aliniază în linii mari cu concluziile la care au ajuns și lingviștii ruși neînregimentați politic: limba română este limba comună a românilor de pe ambele maluri ale Prutului, iar „limba moldovenească" este o etichetă născută din contexte politico-istorice specifice, fără fundament de diferențiere structurală. Ceea ce diferă uneori este doar accentul în interpretare – cercetătorii occidentali pun adesea problema în contextul politicilor identitare și al discursurilor naționale, evidențiind modul în care limbajul poate fi folosit ca instrument politic (exemplul Sériot). Cu toate acestea, chiar și aceștia recunosc, de regulă, adevărul de bază al unității limbii. În ansamblu, studiile occidentale, alături de cele rusești și românești, contribuie la o imagine unitară: aceea a unei comunități lingvistice românești care depășește granițele politice actuale, în contrast cu discursurile separatiste care au apărut într-un anumit context istoric și care astăzi își pierd din credibilitate.

Concluzii

Analiza studiilor realizate de istorici și lingviști străini, din ultimele decenii, asupra identității lingvistice a românilor din Republica Moldova conduce la o concluzie esențială: din punct de vedere științific, limba vorbită

de majoritatea cetățenilor Republicii Moldova este limba română, iar așa-numita „limbă moldovenească" nu reprezintă o entitate distinctă, ci același idiom sub alt nume. Acest rezultat este susținut de argumente istorice, lingvistice și sociolingvistice prezentate de numeroși cercetători ruși și occidentali, odată ce constrângerile ideologice au fost îndepărtate. Practic, atunci când savanții au putut vorbi liber (după 1989), s-a vădit un consens transnațional: diferențele regionale de vocabular sau accent dintre Republica Moldova și România sunt firești, la fel cum există variații interne și în alte limbi, dar ele nu justifică noțiunea de limbi separate. Studiile cercetătorilor ruși, de la pionierii precum Budagov și Bernștein până la autori contemporani ca Narumov sau Domosileţkaia, au evidențiat clar modul în care politica a influențat terminologia și au reafirmat unitatea limbii române. De cealaltă parte, cercetătorii occidentali au confirmat aceste concluzii și au încorporat subiectul în dezbateri mai largi despre identitate națională și influență geopolitică, subliniind exemplul moldovenesc ca studiu de caz al interferenței dintre lingvistică și politică. Chiar dacă unii autori (precum Patrick Sériot) au pus accentul pe dimensiunea politică a controversei, tendința predominantă rămâne aceea de a trata denumirea limbii ca pe un aspect ce trebuie clarificat de comunitatea științifică, nu de decizii ale politicienilor vremelnici. În prezent, putem spune că știința istorică și lingvistică internațională susține fără rezerve identitatea românească a limbii din Republica Moldova. Controversa „română vs. moldovenească" supraviețuiește mai mult ca retorică politică în anumite cercuri decât ca dispută academică reală. De altfel, evoluțiile recente – cum ar fi decizia autorităților din Republica Moldova de a consfinți prin lege (martie 2023) folosirea denumirii oficiale limba română în locul celei de limba moldovenească – arată că și la nivel politic se revine la concluziile dictate de realitatea lingvistică. Astfel, vedem o convergență finală între adevărul științific și decizia politică: limba română este recunoscută ca limba de stat a Republicii Moldova, punându-se capăt, cel puțin oficial, unei disonanțe terminologice care a durat mai bine de jumătate de secol. Rămâne, desigur, un spațiu de investigare pentru viitor: de exemplu, modul în care conștiința identității lingvistice evoluează în rândul populației din Republica Moldova sub influența acestor consensuri științifice și a deciziilor politice recente.

Sociologi, antropologi și alți experți ar putea completa imaginea prin studii asupra percepției publice: în ce măsură oamenii de rând acceptă sau interiorizează faptul că vorbesc limba română și nu o limbă separată? De asemenea, monitorizarea discursului politic și mediatic viitor va fi relevantă: chiar dacă oficial s-a adoptat termenul corect, persistența unor curente identitare alternative ar putea continua la nivelul opiniei publice. În concluzie, aportul istoricilor și lingviștilor străini la clarificarea identității lingvistice a românilor din Republica Moldova a fost substanțial. Prin lucrările lor, acești cercetători au demontat pseudo-teorii impuse politic și au oferit un fundament științific solid pentru politicile lingvistice actuale. Limba română este astfel afirmată ca element central al identității naționale atât în România, cât și în Republica Moldova, indiferent de denumirile folosite în trecut sau prezent. Iar comunitatea academică internațională veghează ca adevărul istoric și lingvistic să nu mai poată fi deturnat cu ușurință de agende politice, în beneficiul cunoașterii și al respectului față de faptele obiective.